

ЩЕРБИНА Є. С., здобувач вищої освіти (СВО бакалавр)

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЦІННОСТЕЙ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Розглядаючи систему економічних цінностей громадян України, спочатку необхідно проаналізувати історичні умови, в яких ці люди формувалися як особистості. Значна частина сучасного українського суспільства складається з людей, тривалий період життя яких припав на радянський період історії. Цінності, у тому числі, економічні, котрі побутували у той час, суттєво відрізнялися від сьогодення. Наприклад, у радянському суспільстві майже не було приватної власності, економіка була планово-командною та управлялася з центру, за виключенням коротких історичних періодів не існувало приватного підприємництва, СРСР в цілому та кожний радянський громадянин зокрема були дуже слабко інтегровані до світового ринку тощо. Таким чином, упродовж життя кількох поколінь (а це приблизно 70 років) сформувалася стійка система економічних цінностей, котра, фактично, нікуди не поділася з розпадом СРСР, а успадкована українським суспільством років незалежності. Носіями цих цінностей були мільйони людей, які не могли (а часто й не хотіли) швидко змінитися, адже вплив як державної ідеології, так і соціальних норм радянських часів, були дуже сильними. Частина з цих людей (переважно старшого віку) дуже болісно проходила процес зміни суспільного укладу, соціально-економічні трансформації й, на жаль, так і не змогла до них повністю адаптуватися, знайти своє місце у новому суспільстві та державі.

Проте, все ж таки, можна констатувати, що ціннісний портрет пересічного українця останніми десятиліттями повільно, але змінюється.

Це відбувається у тому числі завдяки невідворотнім демографічним процесам. Лідируючу роль у цих змінах, на нашу думку, відіграє молодь – люди, які народилися вже після 1991 року. Дослідження та навіть прості спостереження показують, що ці українці більш вільні у багатьох аспектах: виборі/зміні роботи; ставлення до приватної власності та бізнесу, підприємницької діяльності; соціальної мобільності та ангажованості до світового ринку праці; бажанні ризикувати власними коштами (заощадженнями); усвідомленні залежності рівня власного життя та життя своєї родини від особистих зусиль та праці, а не від державного забезпечення тощо. Втім, ціннісні зміни молоді з об'єктивних причин не такі швидкі як нам хотілося б. Значна частка людей старшого віку й досі суттєво впливає на колективний ціннісний портрет нашого суспільства.

Оскільки цінності, з одного боку, виступають характеристиками індивідів, а з іншого боку, характеристиками культур, носіями яких є ті чи інші соціальні спільноти, можна припустити, що динаміка ціннісних орієнтацій відображає динаміку культурно-психологічних орієнтацій українців. Аналіз динаміки ціннісних орієнтацій може продемонструвати, як змінився культурно-психологічний портрет українського суспільства з часів розпаду СРСР під впливом різноманітних культурних, політичних та економічних трансформацій. Але, при вивченні змін того чи іншого явища чи процесу протягом певного періоду часу виникає проблема, пов'язана з тим, що такі зміни можуть бути спричинені трьома ефектами, а саме ефектом віку, ефектом когорти і історичним ефектом. Розрізнення цих ефектів має важливе значення при інтерпретації причин зміни досліджуваного явища чи процесу.

Зауважимо, що при вивченні динаміки ціннісних орієнтацій населення України дослідників зазвичай цікавить зсув від радянських до європейських цінностей. Так, наприклад, з цією метою Л. Сокурянська

аналізує ієрархію термінальних та інструментальних цінностей сучасного студентства з метою фіксації зсуву ціннісних орієнтацій молоді до європейського аксіодискурсу [3, с. 116]. Зазначимо, що концепція ціннісних орієнтацій особистості з поділом цінностей на два класи – термінальні та інструментальні цінності, була запропонована американським психологом М. Рокічем. За його поглядами, термінальні цінності – це переконання в тому, що кінцева мета індивідуального існування варта того, щоб до неї прагнути, а інструментальні – переконання в тому, що якийсь спосіб дій або властивість особистості переважають у будь-якій ситуації. Цей розподіл відповідає традиційному розподілові на цінності-цілі та і цінності-засоби. Прикладом термінальних цінностей можуть слугувати активне діяльнісне життя, здоров'я, життєва мудрість, цікава робота, любов тощо. Приклади інструментальних цінностей – акуратність, вихованість, життєрадісність, відповідальність тощо [2].

Цінності також можуть розглядатись у якості індикаторів цілого ряду трансформаційних процесів. Наприклад, О. Балакірева розглядає трансформації ціннісних орієнтацій як індикатор сприйняття суспільством інституційних перетворень. На основі аналізу пануючих пріоритетів та очікувань громадян вона приходить до висновку про домінування цінностей виживання (за методикою Р. Інглехарта) в українському суспільстві [1, с. 31–32].

Схожим чином до динаміки цінностей підходить О. Шестаковський та Є. Білоус. Вони розглядають цінності як базові культурні характеристики, які можуть сприяти або не сприяти встановленню певних інститутів в українському суспільстві. На основі замірів ціннісних орієнтацій за методикою Г. Хофстеде дослідники приходять до висновку, що процесу модернізації в українському суспільстві заважають висока дистанція влади

і низький індивідуалізм, а також надвисоке уникання невизначеності з боку громадян [4, с. 26].

Спектр ціннісних орієнтацій українського суспільства, відповідно до результатів Світового дослідження цінностей (World Values Survey) за 2017–2020 роки, дозволяє говорити про рух України в напрямку поступового прийняття секулярно-раціональних цінностей (тобто відхід від традиційних) і цінностей самовираження замість цінностей виживання. Залишаючись найближчою до групи православних країн Європи (Болгарія, Румунія тощо), в культурному сенсі Україна тяжіє до більшості країн Європейського Союзу [5].

Отже, підсумовуючи зазначимо, що економічні цінності українського суспільства являють собою доволі складний та різноманітний ціннісний симбіоз і, наразі, й досі перебувають у стані трансформації, що обумовлена низкою історичних, соціальних, психологічних чинників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балакірева О. М. Трансформація ціннісних орієнтацій в українському суспільстві. *Український соціум*. 2002. № 1. С.21–32.
2. Исследование ценностных ориентаций М. Рокича. URL : <https://psychojournal.ru/tests/479-issledovanie-cennostnyh-orientaciy-m-rokicha.html>. [дата звернення 10.05.2022].
3. Сокурянська Л. Г. Ціннісні засади громадянської ідентифікації сучасного українського студентства. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*. 2010. № 25. С. 116–122.
4. Шестаковський О. П., Білоус Є. В. Базові культурні особливості українського суспільства і можливості їх використання для соціально-економічного розвитку: наукова доповідь. Київ : НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України», 2015. 36 с.
5. World Values Survey. URL : http://www.worldvaluessurvey.org/index_surveys. [дата звернення 10.05.2022].